

Wstęp

Dowódca Armii Krajowej, gen. Stefan Rowecki „Grot”, wydał 22 stycznia 1943 roku rozkaz nr 84 – „Uporządkowanie odcinka walki czynnej”. Rozkaz ten stanowił podstawę formalną dla utworzenia nowego pionu organizacyjnego Armii Krajowej: Kierownictwa Dywersji – Kedywu, którego zadaniem miało być kierowanie walką dywersyjną. Na mocy tego rozkazu Tajna Organizacja Wojskowa (TOW) oraz inne organizacje zostały włączone w struktury Kedywu.

Organizatorem i szefem warszawskiego Kedywu, który podlegał Komentantowi Okręgu AK Warszawa, został saper Jerzy Lewiński¹, a po jego aresztowaniu w listopadzie 1943 r. – Józef Rybicki², nauczyciel (filolog klasyczny). W skład Kedywu wchodziły oddziały dyspozycyjne³, Oddziały

¹ Jerzy Lewiński (1908–1943), pseudonim „Chuchro”, kapitan/major, saper. Organizator i dowódca Kedywu Okręgu Warszawa AK do czasu aresztowania. Rozstrzelany w publicznej egzekucji 24 listopada 1943 r. w Warszawie. Autor sprawozdania Kedywu za okres od 1 III 1943 r. do 1 IX 1943 r. oraz sprawozdań za kwiecień – październik 1943 r. (dokumenty zostały opublikowane, patrz: *Kedyw Okręgu Warszawa Armii Krajowej. Dokumenty – rok 1943*, Warszawa 2006). W czerwcu 1943 r. przedstawił schemat organizacji Kedywu „Przystań” (Okręg Warszawa) i opracował plan pracy Kedywu (dokumenty zostały opublikowane, patrz: *Obwodowe Oddziały Dywersji Bojowej Okręgu AK Warszawa. Dokumenty warszawskiego Kedywu z lat 1943–1944*, Warszawa 2010).

² Józef Roman Rybicki (1901–1986), pseudonimy „Andrzej”, „Walery”, podporucznik/kapitan czasu wojny. Dowodził warszawską grupą TOW włączoną w marcu 1943 r. do warszawskiego Kedywu. (Na liście płacy Okręgu za styczeń 1943 r., w wykazie dotyczącym dywersji, wśród pseudonimów saperów znajduje się „Walery”). Był szefem Kedywu od listopada 1943 r. do 1 sierpnia 1944 r., autorem sprawozdań Kedywu za listopad i grudzień 1943 r. (dokumenty zostały opublikowane, patrz: *Kedyw... Dokumenty – rok 1943, op.cit.*), sprawozdania Kedywu za okres od 1 IX 1943 r. do 1 III 1944 r. oraz sprawozdań za styczeń – lipiec 1944 r. (dokumenty zostały opublikowane, patrz: *Kedyw Okręgu Warszawa Armii Krajowej. Dokumenty – rok 1944*, Warszawa 2009). Autor wspomnień pisanych po wojnie *Notatki szefa warszawskiego Kedywu*, Warszawa 2003. (Był inwalidą wojennym kategorii „E” po wojnie 1920 r.).

³ Dokumenty zostały opublikowane, patrz: *Oddział Dyspozycyjny „A” warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1943–1944*, Warszawa 2007; *Oddział Dyspozycyjny „B” warszawskiego*

Dywersji Bojowej z poszczególnych obwodów (dzielnic) miasta⁴ i obwodu powiat warszawski.

Strukturę warszawskiego Kedywu, plan pracy, a także pseudonimy pracowników zatrudnionych na etatach Okręgu Warszawa AK w połowie 1943 r. zawierają odnalezione dokumenty⁵. 10 czerwca 1943 r. Jerzy Lewiński przedstawił schemat organizacji Kedywu. Prawdopodobnie z tego samego okresu pochodzi plan pracy Kedywu⁶. Dokumenty te otrzymał Komendant Okręgu – Antoni Chruściel⁷.

W czerwcu 1943 r., jak wynika ze schematu, powiatowymi oddziałami dyspozycyjnymi dowodzili: por. Roman Grotowski „Gajowy”⁸ – 20 uzbrojonymi patrolami i 10 nieuzbrojonymi na terenie po prawej stronie Wisły, por. Michał Bucza „Michał”⁹ – 11 uzbrojonymi patrolami i 25 nieuzbrojonymi na terenie lewego brzegu Wisły. (W całym warszawskim Kedywie było 67 patroli uzbrojonych, nieuzbrojonych – 82)¹⁰.

W lutym 1944 r., jak wynika z wykazu KG AK dotyczącego warszawskiego Kedywu, obwód powiatowy miał w każdym z 8 rejonów po 2 – 4 patrole; ogółem 120 ludzi. Na terenie powiatu był oddział dyspozycyjny – 1 pluton¹¹.

* * *

Na terenach pod Warszawą oddziały warszawskiego Kedywu odbywały ćwiczenia polowe, wykonywały akcje bojowe oraz sabotażowe na szlakach kolejowych.

We wrześniu 1943 r. w Puszczy Kampinoskiej przeprowadziła ćwiczenia grupa z oddziału „A”. W listopadzie tego roku oddział Kedywu z Ochoty (DB „18”) dwukrotnie odbywał ćwiczenia w lasach Chojnowskich. Oddział „B”, wspólnie z częścią oddziału Józefa Czumy, odbył w dniach 15–19 maja 1944 r. ćwiczenia polowe w lasach celestynowskich.

Kedywu. Dokumenty z lat 1942–1944, Warszawa 2005; *Oddział kobiecy warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1943–1945*, Warszawa 2002.

⁴ Dokumenty zostały opublikowane, patrz: *Obwodowe Oddziały...*, *op.cit.*

⁵ Zbiór pism Komendy Okręgu Warszawa AK został odnaleziony w 2008 r. Obecnie znajduje się w Archiwum Muzeum Powstania Warszawskiego, sygn. P/6454.

⁶ Oba dokumenty pochodzą ze zbioru pism Komendy Okręgu Warszawa AK (zob. przypis 5), zostały opublikowane, patrz: *Obwodowe Oddziały...*, *op.cit.*, s. 177–182.

⁷ Antoni Chruściel (1895–1960), pseudonimy „Cięciwa”, „Madej”, „Monter”, „Nurt”, pułkownik/generał brygady. Komendant Okręgu AK Warszawa.

⁸ Roman Grotowski (ur. w 1912 r.), pseudonim „Gajowy”, porucznik. Aresztowany 20 VII 1943 r.

⁹ Michał Bucza, pseudonimy „Mechanik”, „Michał”, porucznik/kapitan, saper.

¹⁰ Patrz: *Obwodowe Oddziały...*, *op.cit.*, s. 177.

¹¹ Dokument został opublikowany, patrz: *Kedyw... Dokumenty – rok 1944*, *op.cit.*, dok. 2.

Oddział „A” w sierpniu 1943 r. rozpoczął wypad w teren. W marszu do Palmir (Puszcza Kampinoska) w celu zdobycia i zlikwidowania wartowni brało udział ponad 20 żołnierzy. W lesie, w nocy, doszło niespodziewanie (bez rozkazu) do wymiany ognia wśród żołnierzy – dwóch zginęło. Akcję przerwano. W roku 1943 oddział trzykrotnie atakował pociągi: 1) We wrześniu koło Zalesia (linia kolejowa Warszawa – Radom) zaatakowano pociąg załadowany samochodami; 2) W październiku koło Płochocina (linia kolejowa Warszawa – Kutno) wysadzono tory kolejowe pod pociągiem pośpiesznym jadącym do Berlina; 3) W grudniu wysadzono pociąg pośpieszny pod Skrudą, na linii kolejowej Warszawa – Siedlce (wspólnie z oddziałem J. Czumy). Także w październiku zaatakowano w Skrudzie patrol bahnschutzów, a w Błoniu ostrzelano patrol żandarmerii. Natomiast w kwietniu 1944 r. pod Warszawą, koło Borzęcina, była przygotowana zasadzka przeciwko żandarmom z Zaborowa, lecz oczekiwani żandarmi nie przejeżdżali. W czerwcu ponownie zaplanowano zasadzkę przeciwko żandarmom z Zaborowa. Samochód oddziału jadący przez Błonie na rozpoznanie terenu akcji miał starcie z patrolem Wehrmachtu¹². Do akcji nie doszło.

Oddział „B” we wrześniu 1943 r. na linii Warszawa – Siedlce (Skruda) dokonał wypadu, który był nieudany „z powodu braku pociągu”. W końcu września na linii Warszawa – Legionowo (Choszczówka) wykolejono pociąg towarowy. W październiku oddział opanował stację Dębe Wielkie na linii Warszawa – Siedlce, zatrzymano pociąg towarowy ze sprzętem gospodarczym zamiast broni¹³. (Te akcje atakowania pociągów oddział „B” wykonywał wspólnie z Batalionem Saperów). W końcu lutego 1944 r. koło miejscowości Pogorzelski wysadzono i ostrzelano pociąg pośpieszny. Akcję wykonał oddział J. Czumy i grupa z oddziału „B”. Kolejną akcją w terenie była zasadzka w nocy z 18 na 19 kwietnia 1944 r. Dwa patrole oddziału (w sile 20 ludzi) obstawiły drogi wyjazdowe z Warszawy. Akcja powiązana z akcją oddziału „A” wyniku nie dała, bo żandarmi z Zaborowa nie przejeżdżali. 24 kwietnia zniszczono 4 tys. litrów spirytusu w gorzelnii (Krubki p. Warszawą)¹⁴.

Zasadzkę na policję niemiecką na szosie Grodzisk – Błonie zorganizował także mokatowski oddział Kedywu (DB „19”). Spodziewano się odsieczy niemieckiej z Grodziska Mazowieckiego, skierowanej przez Błonie na pomoc załodze strażnicy w Zaborowie. Oddział oczekiwał daremnie na szosie Grodzisk – Błonie (zasadzka na mostku). Raport dowódcy oddziału (wraz ze szkicami) „Sprawozdanie z zasadzki na policję niemiecką jadącą z Gro-

¹² Patrz: *Oddział Dyspozycyjny „A”...*, *op.cit.*, s. 31.

¹³ W sprawozdaniu okresowym Kedywu nie odnotowano tej akcji. Opisuje ją T. Strzembosch, *Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939–1944*, Warszawa 1983, s. 359.

¹⁴ Patrz: *Oddział Dyspozycyjny „B”...*, *op.cit.*, s. 23, 30, 31.

dziska w kierunku Błonia, jako ubezpieczenie akcji na strażnicę Zaborów w dniu 19 IV 44 godz. 3–4.30¹⁵, wskazuje jak szczegółowo i dokładnie planowano takie akcje.

W styczniu 1944 r. odbito z aresztu policji granatowej w Karczewie strzelca „Felińskiego”. Był on żołnierzem Oddziału DB „3”, który wykonał akcję¹⁶.

W końcu kwietnia 1944 r. w Michalinie pod Warszawą został zaatakowany domek, w którym mieszkali żołnierze oddziału Kedywu z Ochoty (DB „18”)¹⁷. Poległo dwóch obrońców, trzeci został ciężko ranny i wzięty do niewoli, zmarł. Żona jednego z obrońców została aresztowana, później stracona.

W maju 1944 r. żoliborski oddział Kedywu (DB „17”) przeprowadził akcję odwetową za zamordowanie żołnierzy AK we wsi Opacz¹⁸. Pół roku wcześniej (XII 1943 r.) w wypadku samochodowym koło Błonia zginął żołnierz oddziału, drugiego schwytano (zob. s. 133).

Prawdopodobnie ostatnia akcja Kedywu przed Powstaniem miała miejsce w Siedlcach, a wykonało ją dwóch żołnierzy z grupy sabotażowej oddziału „A”. W nocy z 20 na 21 lipca 1944 r. w Siedlcach, podczas alarmu lotniczego, w parowozowni wypuszczono parowóz (bez obsługi) na ustawioną poprzecznie obrotnicę. Została ona silnie uszkodzona i zablokowała (w parowozowni) 32 parowozy, w tym jeden pancerny – naprawa trwała 4 dni.

* * *

Publikacja jest edycją odnalezionych dokumentów z lat 1943–1944 dotyczących oddziałów z terenu powiatu warszawskiego. Zawiera sprawozdania z działań: 1) oddziału dyspozycyjnego Kedywu, 2) oddziałów Kedywu w rejonach Obwodu (powiatu), 3) akcji sabotażowych na szlakach kolejowych. Publikowane są dokumenty uratowane przez mego ojca – szefa warszawskiego Kedywu¹⁹, przechowywane w Archiwum Akt Nowych i w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Naukowej Wojskowego Biura Badań Historycznych (aktualnie w Centralnym Archiwum Wojskowym).

Przytoczone są również fragmenty sprawozdań okresowych Kedywu za lata 1943–1944, meldunki z wykonanych akcji zbrojnych, pisma dotyczące

¹⁵ Patrz: T. Jaegermann, J. Pietrzykowski, *Mokotowski oddział Kedywu Okręgu Warszawa Armii Krajowej*, Warszawa 1997, s. 106–110.

¹⁶ W oddziale Kedywu w Obwodzie „3” (Śródmieście) było kilku Żydów; odbito jednego z nich. Kilkunastu aresztowanych uwolniono (patrz: *Obwodowe Oddziały..., op.cit.*, s. 23).

¹⁷ Patrz: *Obwodowe Oddziały..., op.cit.*, s. 128.

¹⁸ Patrz: *Obwodowe Oddziały..., op.cit.*, s. 81–85.

¹⁹ Opis ratowania dokumentów i ich dalszych losów patrz: *Kedyw... Dokumenty – rok 1944, op.cit.*, s. 24, 25.

wyroków zleconych do wykonania przez Kedyw oraz pisma dotyczące uzbrojenia. Pominięto publikowane wcześniej dane o sabotażu przemysłowym w fabrykach pod Warszawą.

* * *

Dokumenty dotyczące oddziałów z terenów podwarszawskich są w większości publikowane po raz pierwszy z oryginałów. Przy przepisywaniu dokumentów opusty lub braki tekstu oraz uzupełnienia zaznaczono kwadratowymi nawiasami. Nawiasy wskazują też, że tekst był nieczytelny z powodu zatarcia lub uszkodzenia. Dokumenty są publikowane z uwzględnieniem pisowni współczesnej; w uzasadnionych przypadkach zachowano ówczesną pisownię (dotyczy głównie spolszczeń nazw niemieckich). Używane w dokumentach skróty są rozwinięte przy pierwszym ich użyciu.

Publikowane dokumenty Kedywu powstawały w okresie konspiracji. Autorami ich byli dowódcy oddziałów oraz szef Kedywu, który pisał swe sprawozdania na podstawie meldunków/raportów dowódców podległych mu oddziałów.

Nie zachował się pełny zbiór kedywowskich dokumentów z lat 1943–1944, jednak na podstawie zachowanych okresowych sprawozdań oraz zebranych innych (niepełnych) materiałów można – choćby w części – odtworzyć dzieje dywersji pod Warszawą. Można też uściślić czy powiększyć zasób dotychczasowych wiadomości.

Przy opracowywaniu i edycji dokumentów warszawskiego Kedywu trudność stanowią fałszywe źródła historyczne; np. niektóre pisane po latach wspomnienia dawnych żołnierzy, których czasem zawodzi pamięć. Także kościelna tablica memoratywna może stanowić fałszywe źródło historyczne²⁰.

W archiwum szefa Kedywu pozostały plany akcji niewykonanych; np. zniszczenia mostu kolejowego koło Żyrardowa (linia Warszawa – Skierniewice), plan do nieznannej akcji w miejscowości Struga (stacja na linii kolejki Warszawa – Radzymin), plan akcji koło Warki. Autorem obu ostatnich był Stefan Mrozowski – jeden z najstarszych stażem i bardzo zasłużonych żołnierzy Kedywu.

²⁰ Na ścianie kościoła na Kamionku (Warszawa Praga) została umieszczona tablica memoratywna Józefa Rybickiego. Jej tekst nie zawierał istotnych faktów z życia ojca. Brakowało informacji, że był w Tajnej Organizacji Wojskowej (II 1940 r. – III 1943 r.) czy np., że był członkiem współzałożycielem Komitetu Obrony Robotników w 1976 r. Znalazły się natomiast informacje fałszywe, jak ta, że ojciec brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r., a nie brał. (Zob. „Przegląd Historyczny” 2003, nr 4). Rodzina dowiedziała się o istnieniu tablicy parę lat później. W wyniku moich usilnych starań tablicę usunięto w czerwcu 2011 r.

Publikowane dokumenty świadczą o akcjach zbrojnych na pociągi, o innej cichej walce – sabotażu kolejowym, a także o funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w podziemnym Państwie. Fragmenty publikowanych protokołów zakupów broni, czy finansowych rozliczeń, wskazują, jak skrupulatnie dbano o rzetelność w konspiracyjnej pracy.

Hanna Rybicka